

УДК 330.526.36

**М.М. Селінний**, канд. екон. наук

Чернігівський державний інститут економіки і управління, м. Чернігів, Україна

### **КООПЕРАЦІЯ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ**

**М.М. Селинный**, канд. экон. наук

Черниговский государственный институт экономики и управления, г. Чернигов, Украина

### **КООПЕРАЦИЯ КАК НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ АГРАРНЫХ ДОМОХОЗЯЙСТВ**

**M.M. Selinnyi**, Candidate of Economic Sciences

Chernihiv State Institute of Economics and Management, Chernihiv, Ukraine

### **COOPERATION AS A NECESSARY CONDITION OF AGRICULTURAL HOUSEHOLDS**

*Досліджено сучасний стан та проблеми розвитку аграрних домогосподарств, вирішення яких можливе за умови координації зусиль і можливостей у формі кооперативного руху, завдяки створенню і функціонуванню сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.*

**Ключові слова:** селянські господарства, кооперація, обслуговуючі кооперативи, дрібні виробники, підприємництво.

*Исследовано современное состояние и проблемы развития аграрных домохозяйств, решение которых возможно при условии координации усилий и возможностей в форме кооперативного движения, путем создания и функционирования сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов.*

**Ключевые слова:** крестьянские хозяйства, кооперация, обслуживающие кооперативы, мелкие производители, предпринимательство.

*In this article the current situation and problems of agricultural household are analysed, which solution is possible on the assumption of industry coordination and opportunities in the form of cooperative movement through the establishment and functioning of agricultural service cooperatives.*

**Key words:** countryside households, cooperation, attendant cooperative stores, shallow producers, entrepreneurs hip.

**Актуальність дослідження.** Світовий досвід свідчить, що кооперація має важливе значення, оскільки забезпечує саморегуляцію в ринкових умовах та сприяє підприємницькій активності сільського населення. Тому нагальним питанням розвитку кооперативного руху, особливо в сучасних умовах, є забезпечення зростання ефективності діяльності малих форм агробізнесу на селі. Стратегічне значення розвитку кооперації у сільському господарстві полягає у її ролі в формуванні ефективного ринкового середовища в аграрному секторі економіки, що вимагає належного наукового забезпечення та виважених практичних дій у сфері розгортання широкого кооперативного руху в державі.

**Постановка проблеми.** Незважаючи на позитивний світовий досвід, кооперативний рух в Україні не набув масового характеру, а в останні роки має місце навіть його згорання. Тому виникає питання, чи має кооперативний рух у сучасних економічних умовах передумови для свого розвитку. Важливість цього питання лежить не тільки в економічній площині – підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва завдяки оптимізації витрат товаровиробників на придбання засобів виробництва, проведення окремих технологічних операцій, здійснення маркетингових досліджень, а також збільшення прибутку від реалізації продукції через свої кооперативні формування, а й у соціальній, оскільки торкається зайнятості значної частки сільського населення держави.

**Аналіз основних досліджень.** Питання теоретичних засад кооперації розглядалися в наукових працях О. Бородіної, М. Бутка, В. Гейця, М. Гладія, В. Гончаренка, М.О. Крисально-го, М. Кропивка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, Ю. Луценка, А. Пантелеймоненка, П. Саблука, В. Юрчишина. Однак на сучасному етапі розвитку аграрного сектору не всі аспекти цієї проблеми в достатній мірі вивчені та вирішені. Зокрема, питання ефективних зв'язків у функціонуванні великотоварних підприємств, селянських домогосподарств та сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, діяльність яких спрямована на подальшу модернізацію сільськогосподарського виробництва, залишаються не достатньо дослідженими.

Метою дослідження є оцінювання сучасного стану розвитку аграрних підприємств та перспектив їх подальшого функціонування на умовах кооперації.

**Виклад основного матеріалу.** Приватний сектор сільського господарства представлений різноманітними формами господарювання. Найбільш поширеною формою малого бізнесу в аграрній сфері є фермерські господарства та аграрні домогосподарства, основною складовою яких є особисті селянські господарства, де на основі приватної власності на майно та особистої трудової діяльності забезпечуються власні потреби і наповнюється товарною масою внутрішній ринок.

Функціонування цих форм господарювання ґрунтується на засадах здатності до ведення сільського господарства, пошуку креативних можливостей, завзятості і наполегливості, готовності йти на ризик, віри у високу ефективність індивідуальної праці. Домогосподарства є тим об'єктом, на який безпосередньо діють стимули і механізми, що визначають їх економічну поведінку. Вони знаходяться на першому рівні, на якому започатковуються і формуються економічні процеси і відносини, що становлять суть суспільного розвитку.

Аграрні домогосподарства ототожнюються із господарствами населення, які здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. До цієї категорії виробників віднесені також фізичні особи-підприємці, які проводять свою діяльність у галузі сільського господарства [5].

Особисті селянські господарства становлять основу домогосподарств в аграрній сфері. Значна частина їх функціонує з метою задоволення власних потреб, а виробнича функція окреслена економічними параметрами і співпадає з їх продуктивними можливостями. Поява товарності виробництва в селянських домогосподарствах як економічна характеристика такого способу організації економічної діяльності, як правило, зумовлена не метою господарської діяльності, а сезонними коливаннями обсягів виробленої продукції (молоко, овочі, яйця – влітку, картопля – восени) [4].

Не можна недооцінювати роль невеликих аграрних господарств у вирішенні проблем забезпечення населення продовольством. Вироблена продукція в господарствах може не лише бути використана селянами для власного споживання, а й бути реалізована на ринку. Малі сільськогосподарські підприємства, як суб'єкти підприємницької діяльності, забезпечують регіональні внутрішньодержавні потреби в продовольстві, а роль їх у такій функції набуває дедалі більшої значущості, роблячи істотний внесок у формування продовольчих ресурсів країни. Домогосподарствами України у 2011 році було вирощено 96,9 % загального врожаю картоплі, 84,33 % овочів, 84,18 % плодів і ягід, 22,08 % зерна, 15,94 % соняшнику (табл.).

Таблиця

*Питома вага виробництва основних видів продукції за категоріями господарств*

| Категорії господарств             | Зернові культури | Соняшник | Картопля | Овочі | Плоди та ягоди | М'ясо | Молоко | Яйця  |
|-----------------------------------|------------------|----------|----------|-------|----------------|-------|--------|-------|
| Сільськогосподарські підприємства | 77,93            | 84,06    | 3,10     | 15,67 | 15,84          | 56,67 | 20,26  | 62,83 |
| у т.ч. фермерські господарства    | 11,87            | 18,98    | 1,06     | 3,91  | 2,06           | 2,61  | 1,11   | 0,58  |
| Господарства населення            | 22,08            | 15,94    | 96,90    | 84,33 | 84,18          | 43,33 | 79,74  | 37,17 |

Джерело: розраховано автором за даними [5].

Ними також вироблено понад 43,33 % м'яса, 79,74 % молока, 37,17% яєць. Згідно зі статистичними даними у 2011 році на селі у структурі землекористування 16,0 % домогосподарств мали площу від 0,51 до 1 га; 31,4 % від 1 до 5 га; 11,5 % – від 5,1 до 10 га. Більше 10 га землі використовують близько 29,2 % аграрних домогосподарств [5]. Таким чином, більш ніж у третини особистих селянських господарств України розмір земельної ділянки перевищує 5 га. Такі структурні показники дають змогу цим агроформуванням постачати продукцію на товарний ринок і виходити на рівень розвинутих країн світу, в яких встановлено порогові показники, досягнувши яких сільське домашнє господарство вважається вже не підсобним, а фермерським: у США – це 1 тис. дол товарної продукції в рік; у Німеччині – утримання 1 га ріллі або 3 корови, чи 5 свиней.

У сучасних умовах відбувається зростання товарності домогосподарств, тому можна говорити про часткове дрібнотоварне виробництво в цих господарствах. Тому їх діяльність все більше підпадає під вплив ринку, а адаптація до нових умов вимагає певного рівня підприємництва. Відповідно це вимагає від них координації зусиль і можливостей для консолідованого представлення власної продукції на ринку. Зазначені процеси самоорганізації при певних інституціональних умовах можуть спонукати такі домогосподарства до кооперування зусиль у формі кооперативного руху.

Функціонування домогосподарств може здійснюватись як відокремлено, так і у вигляді організованої певної структури. Вони можуть вступати у певні конгломерати, що обумовлено потребою захисту від тиску зовнішнього середовища з метою збереження можливостей здійснювати свою виробничу функцію та підтримувати власну життєздатність. Це забезпечить сталість домогосподарств та дозволить зберегти їх як стабільну основу всієї економічної системи, що гарантуватиме безперервність усього економічного процесу.

Досвід європейських країн переконливо свідчить про необхідність кооперації. Так у країнах ЄС використовують таку форму кооперації, як об'єднання малих слабо структурованих господарств із ведення господарської діяльності. Це забезпечує формування товарних партій продукції та підвищення її якості, що дозволяє продавати продукцію за вищою ціною і самому визначати покупця серед представлених у регіоні переробних підприємств. Крім того, кооператив сприяє покращенню матеріально-технічної бази своїх членів. Оскільки сьогодні вартість техніки досить висока, то створюються кооперативи із спільним використанням техніки. Так, наприклад, у східних землях Німеччині невеликі господарства об'єдналися для спільного використання земельних угідь таким чином, щоб не порушувалися елементи ландшафтної структури (загорожі, межі, водоймища тощо), а також, щоб не змінювалася спеціалізація виробництва заради існуючої інфраструктури. У результаті об'єднання кількість полів зменшилася із 115 до 67, середня площа поля зросла до 11,4 га. За рахунок використання потужної техніки скоротились витрати робочого часу з 12320 люд./год до 6825 люд./год, зменшилися витрати на виконання механізованих робіт з 731 до 442 євро/га та знизилась постійні витрати з 311 до 164 євро/га.

Кооперативи є невід'ємною складовою ринкової економіки і забезпечують виживання середніх та малих господарств в умовах ринкової конкуренції. Тому в сучасних умовах потрібно створювати таку організаційну структуру ринку, яка забезпечить врегулювання всіх економічних відносин між суб'єктами ринку для їх злагодженого функціонування за принципами ефективності, узгодженості та справедливості.

Такою організаційною структурою, що забезпечить врегулювання економічних відносин між суб'єктами ринку, може виступити сільськогосподарський обслуговуючий кооператив. Особливістю якого є те, що він не втручається в діяльність своїх членів, які самостійно займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, а тільки сприяє їм у здійсненні такої діяльності.

Обслуговуючий кооператив утворюється за допомогою об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження їх господарської діяльності. Кооперативи поділяються на сервісні – ті, що надають послуги з обробітку ґрунту, догляду за посівами, збирання врожаю, транспортування продукції; заготівельно-збутові – сприяють у збуті продукції, надають послуги з її очищення, сортування, пакування, підготовки до продажу тощо; постачальницькі – допомагають у забезпеченні виробничої діяльності необхідними ресурсами, такими як посівний, посадковий матеріал, міндобрива, отрутохімікати, комбікорм, соняшниковий шрот, буяковий жом тощо; переробні – здійснюють приймання сировини, первинну обробку, переробку та, як наслідок, збут готової продукції. Більшість обслуговуючих кооперативів поєднують різнобічні напрями діяльності, є багатофункціональними [2].

Складність процесу створення кооперативних організацій у тому, що держава та уряд не можуть брати в ньому безпосередню участь. Кооперативи можуть виникнути і

розпочати свою роботу лише тоді, коли самі учасники кооперації виявлять своє бажання і здійнять відповідні організаційні заходи. Проте держава не може залишатися осторонь розвитку кооперативних процесів у сільському господарстві і повинна сприяти їм за допомогою створення відповідних умов та всебічного заохочення. Тим самим здійснюватиметься реальна та ефективна політика економічної підтримки сільськогосподарських товаровиробників та їх соціальний захист [3].

Розвиток кооперативного руху у сільському господарстві України значною мірою залежить від його підтримки громадськими та іншими недержавними неприбутковими організаціями, перш за все тими, що входять до складу Української аграрної конфедерації.

В Україні для успішного функціонування та розвитку сільськогосподарської кооперації на селі слід:

- внести зміни до законодавчих актів у частині визначення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як неприбуткових підприємств та відносин держави і кооперативів;
- відновити державну цільову програму підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів;
- розробити регіональні програми розвитку сільськогосподарської кооперації, спрямовані на розбудову і розвиток інфраструктури аграрного ринку;
- запровадити кредитування кооперативів за схемами, що застосовуються для сільськогосподарських товаровиробників під солідарну відповідальність членів кооперативу;
- сприяти організації кооперативних фінансових структур, зокрема, банків;
- надати кооперативам об'єкти державної та комунальної власності, що не використовуються, на засадах довгострокового безвідсоткового кредиту з правом викупу і без права продажу.

#### **Висновки:**

1. Особисті домогосподарства вирішують важливі соціально-економічні проблеми на селі, зокрема сприяють більш повному використанню трудових ресурсів, забезпечують значну частину своїх потреб у продуктах харчування та постачають надлишок продукції на ринок, роблячи значний внесок у формування продовольчих ресурсів країни.

2. Зростання виробництва продукції в домогосподарствах приводить до збільшення товарності, тому їх діяльність все більше підпадає під вплив ринку. Недостатній рівень підприємництва, часу та коштів спонукає домогосподарства до координації зусиль і можливостей для консолідованого представлення власної продукції на ринку, тобто до кооперування зусиль у формі кооперативного руху.

3. Організаційною формою, що забезпечить врегулювання економічних відносин між домогосподарствами та іншими суб'єктами ринку, може виступати сільськогосподарський обслуговуючий кооператив. Для успішного функціонування і розвитку яких необхідна істотна підтримка сільськогосподарської кооперації з боку держави.

#### **Список використаних джерел**

1. *Бутко М. П.* Взаємодія органів влади і кооперативних організацій в роботі на відродження національного кооперативного руху / М. П. Бутко // Національний кооперативний рух та структурні зміни в економіці України ХХІ століття : матер. Міжнар. наук.-практ. конференції. – К. : Укоопосвіта, 2001. – С. 56-61.

2. *Жигір А. А.* Становлення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні / А. А. Жигір // Агросвіт. – 2012. – № 8. – С. 34-36.

3. *Про розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів* [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства аграрної політики України № 168 від 31.08.2000 р. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0168555-00>.

4. *Сас І. М.* Селянські домогосподарства як потенціал і ресурс кооперативного руху в аграрній сфері / І. М. Сас // Агросвіт. – 2012. – № 8. – С. 62-64.

5. *Статистичний щорічник України за 2010 рік* [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.